

LOUIS CAUFFMAN

 P-
L SSINGS-
GERICHT
WERKEN
V   R DE
 KLAS

Pica

Louis Cauffman is psycholoog-bedrijfseconoom, oprichter S.O.LTeam, een internationaal opleidingsinstituut in oplossingsgericht werken, auteur en consultant.

louis.cauffman@louiscauffman.com

www.louiscauffman.com

Inhoudsopgave

- Voorwoord Prof. Dr. Ferre Laevers, K.U.Leuven
- Voorwoord Em. Prof. Dr. Luc Stevens, NIVOZ
- Inleiding
- Hoofdstuk 1 Vooronderstellingen en Fundamenten
- Hoofdstuk 2 Basisregels
- Hoofdstuk 3 Wat werkt altijd in goed onderwijs?
- Hoofdstuk 4 Het Spel der Mandaten
- Hoofdstuk 5 De Taal van Oplossingsgericht Werken
- Hoofdstuk 6 De Zevenstappendans
- Hoofdstuk 7 D-K-W: de Kracht van Verbinding
- Hoofdstuk 8 De Oplossingsgerichte Flowchart
- Hoofdstuk 9 De Iconen: Schaalvragen en Wondervraag
- Nawoord
- Literatuur

Voorwoord Em. Prof. Dr. Luc Stevens, NIVOZ

Dit praktijkboek staat model voor een kanteling van het denken over onderwijs en de manier waarop leerkracht en leerling en leerkrachten met elkaar omgaan. Een kanteling van de praktijk van ons onderwijs en wel van denken in tekorten naar denken vanuit mogelijkheden en sterke kanten. Heel logisch zou je denken, want hoe kan je werken met onmogelijkheden? Toch is het dat waar de aandacht in onderwijs naar toe gaat: naar wat niet lukt en de onvoldoendes die dat bevestigt. Wat hebben we daar aan zou je zeggen. Het oplossingsgericht denken dat in dit boek heel concreet wordt gemaakt, breekt radicaal met deze tekorttraditie en laat zien hoe het anders en veel effectiever kan zonder de bekende negatieve beoordelingen en emoties. Het gaat uit van de beschikbare krachtbronnen in leerling en leerkracht en in hun omgeving en gaat daarmee aan het werk.

Het meest kenmerkende van het oplossingsgericht of krachtbrongericht denken en werken is de erkenning van de mens als subject, als volwaardig medemens die iets kan, iets wil en van binnenuit is gemotiveerd. Voor Cauffman is het de leerling die de centrale actor is in zijn eigen onderwijsverhaal (p. 46). Elke leerling zal door zijn leerkracht, maar ook elke leerkracht zal door zijn begeleider als 'eigen' moeten worden gezien en als potentie, als mogelijkheid.

Het is de grote verdienste van dit boek dat het laat zien hoe je deze omkering van denken praktiseert, hoe je inderdaad je leerling volledig tot zijn recht laat komen of hoe je als schoolleider aan je leerkracht deze openheid biedt. Het betekent een andere cultuur van omgang met elkaar in de klas, in de school en in de lerarenkamer. Iedereen wordt geaccepteerd, zoals hij is, actief gerespecteerd en wel vanuit hoop en vertrouwen en er wordt met hoge verwachtingen gewerkt aan gemeenschappelijke doelen.

Hoe radicaal de omkering van de gangbare praktijk is laat zich illustreren aan de kanteling van spreken naar luisteren en vragen als misschien belangrijkste kenmerken van de leerkrachtprofessie. Deze beide bekwaamheden openen de mogelijkheid voor een leerling het gevoel te hebben begrepen te worden. Dan gaat het met de leerling goed en ook met zijn leerkracht. Het geheim van goed onderwijs zit in de interactie. Daar gebeurt het. En deze interactie heeft een zekere logica die door Cauffman mooi wordt uitgewerkt in zijn 'zeven stappen' (p. 143). Hier ook herkennen we een ander sterk kenmerk van dit boek: zijn systematiek. Het blijft altijd overzichtelijk en samenhangend.

Louis Cauffman is er in geslaagd om praktijk en theorie op een vruchtbare manier te laten samengaan, bijna als vanzelfsprekend. Het boek is daarmee niet zomaar een praktijkboek. Ik ken weinig voorbeelden, zo rijk aan casuïstiek, waarin theorie en praktijk zo harmonisch

en consistent samengaan, waarin de theorie meteen inzichtelijk wordt en de praktijk meteen goed wordt gefundeerd.

In de onderwijspraktijk is meer dan eens behoefte aan een geschikt kader voor reflectie en samenspraak. Dat wordt hier geboden, altijd met uitzicht op een stap vooruit.

Voorwoord Prof. Dr. F. Laevers, K.U.Leuven

Je voelt het meteen: hier is iemand aan het woord die beslagen is, een stevige bagage heeft, van werkelijkheid geïmpregneerd is en tegelijk zijn verhaal conceptueel kan funderen. Louis Cauffman heeft vele waters doorzwommen, is de worsteling aangegaan met de complexe realiteiten van mensen-in-een-context, is op vele werven thuis. Je voelt de autoriteit van de schrijver. Hij levert hier een geslepen diamant af met vele facetten.

Het vertrekpunt of de aanleiding is steeds: iets marcheert niet, vlot niet in de samenhang van mensen die in een professioneel kader iets tot stand moeten brengen. In casu: het onderwijs en meer bepaald: *'de werkrelatie tussen leerkracht en lerende, tussen onderwijsdiensprofessional (directeur, rector, IB-er, (ortho)pedagoog, remedial teacher, leerkracht) en de ontvanger van de onderwijsdienst (pupil, leerling, student, onderwijsmedewerkers, ouders, peer groep, klas...')*

De invalshoek van de oplossingsgerichte benadering is duidelijk experiëntieel, constructivistisch en systemisch tegelijk: Hoe beleven mensen het hier en nu? Welke betekenis verlenen ze aan waar ze zich bevinden, de context? Hoe 'ramen' ze de situatie en relaties? Wat maken ze van woorden, beslissingen, opdrachten... van elkaar? De opdracht van de coach: Hoe breng je als facilitator een proces op gang in een toestand die roept om een ommeslag? Hoe faciliteer je een interpretatie van die realiteiten die perspectieven opent, optimisme wekt, uitzicht biedt op iets moois, energie doet stromen in personen en organisaties? Als er één woord is dat de rode draad vat, het is DIALOOG. Kort door de bocht: Wat zeg je? Hoe zeg je het? Aan wie? Oplossingsgerichte conversaties. Daarover gaat dit boek.

In een wervelende stijl, als in een slalom, volg je een parcours dat je loodst doorheen de ins en outs van hoe mensen door woorden de kracht vinden om uit een benarde situatie op te staan.

Hoe loodst de auteur ons in deze expertise? Wat is zijn formule? Het is een weefwerk. Je maakt kennis met kaders die je mee trekken naar wat zich in interacties afspeelt, die je de brillen aanreiken om te zien wat daarin van belang is en de hefbomen tonen om dialoog op gang te brengen en te houden. Tegelijk is het hele werk doorregen van realiteit: om elke hoek krijg je uitgeschreven dialogen en in elk hoofdstuk meerdere, soms breed

uitgewerkte maar steeds sprekende cases. Je krijgt een inkijk in het (professionele) leven van vele personen. Telkens weer ontmoetingen die bekliven.

Werkelijkheid is niet alleen door de getuigenissen de baas, maar ook door de beeldende taal die je tegemoet komt doorheen uitdrukkingen, one-liners (*'The mind is like a parachute, it only functions when open.'*), metaforen (*'De oplossingsgerichte leerkracht hoort echter hoopgevende muziek door de witte ruis van de probleemtaal van zijn leerling.'*), gevatte titels (*'de Zevenstappendans'*, het *'Krachtbronnendetective Spel'*, én verwijzingen naar de oorsprong van woorden (*'waarderen = waarde eren'*). Een badinerende stijl, speels, schalks soms. Een stijl, waarin de auteur je ook aanspreekt, letterlijk – niet gebruikelijk, maar hier effectief – met 'beste lezer' of met een uitnodiging tot reactie of reflectie zoals in "Hoe zou jij dit telefoontje aanpakken?"

Met deze eigenschappen is het werk ongetwijfeld praktijkgericht. Er heerst voortdurend een soort van no-nonsense sfeer: aanpakken is de boodschap. De kaders leveren je tientallen concrete handvaten, mogelijke handelingen, steeds zeer concreet, zoals in de introductie van *'Classificatie van vragen: tien families.'* De auteur blijft evenwel verwijderd van een oppervlakkige, receptachtige benadering. Het gaat om meer dan 'tips' omdat de geboden kaders het karakter hebben van inspirerende bronnen om te komen tot 'smart solutions'. Zo roept de auteur op om... *'hoe nuttig en bruikbaar ze ook zijn, toch voorbij de technieken te kijken en moeite te doen om de rijkdom van de oplossingsgerichte epistemologie te exploreren.'*

Inleiding

De Grondleggers van de oplossingsgericht benadering

Sedert Steve de Shazer en Insoo Kim Berg in het begin van de jaren tachtig van vorige eeuw, de oplossingsgerichte benadering hebben geïnitieerd, kent deze denk- en werkwijze een spectaculaire groei. Oorspronkelijk een hulpinstrument in de wereld van de psychotherapie, verspreidde dit model zich over alle mogelijke vormen van intermenselijke bejegening, van hulpverlening over management en coaching tot de onderwijswereld.

In de vele voorbeelden in dit boek zal je merken dat oplossingsgerichte conversaties schijnbaar vanzelfsprekend verlopen. Deze elegante simpelheid is bedrieglijk. Pas als je zelf een oplossingsgericht gesprek aangaat, merk je hoe moeilijk die simpele elegantie in de praktijk is. Om het oplossingsgerichte denken en werken in zijn essentie te beheersen, heb je meer nodig dan technieken. De achterliggende inzichten die in oplossingsgerichte conversaties versluierd aanwezig zijn, zijn de fundamenten waarop je een stevige beroepspraktijk kan bouwen.

Het mensbeeld achter de oplossingsgerichte benadering

Elk interventiemodel, dus ook ons onderwijskundig en pedagogisch handelen, grijpt terug op een achterliggend mensbeeld. Voor een oplossingsgericht onderwijsprofessional is de mens, het kind, de leerling een uniek individu dat in een relatiernetwerk functioneert en dat, hoe groot de (tijdelijke) problemen ook mogen zijn, altijd krachtbronnen ter beschikking heeft. Dit uitgangspunt biedt mogelijkheden om te groeien.

Dit staat in schril contrast met het klassieke deficit-model waar men op zoek gaat naar de tekorten en het waarom daarvan.

Wat is Oplossingsgericht werken?

Het is een praktische manier van denken en werken die aansluit bij het leven en werken van alledag. Je hoeft helemaal geen nieuw jargon of compleet andere benadering aan te leren, niets overboord te gooien van wat je je (met veel moeite) eigen hebt gemaakt uit de pedagogie(k) en menselijke psychologie. Integendeel. We zouden juist graag zien dat je datgene wat je uit dit boek oppikt zo naadloos mogelijk laat aansluiten bij wat je al weet en kunt, kent en doet.

Als leerkracht is je opdracht uiteraard om een heleboel inhoudelijke kennis over te brengen, en wel op zo'n manier dat je de leergierigheid van je leerlingen maximaal stimuleert. Hetzelfde geldt de inspiratie door de coördinator, stafmedewerker, leerlingbegeleider, decaan of schoolleider. Maar hoezeer je ook je best doet, je kunt de plaats van je leerling of medewerker niet innemen. Om je doel te bereiken moet je wegen vinden om hen aan het werk te krijgen. De oplossingsgerichte benadering is hierbij een goed hulpmiddel. Zoals je zult merken is het een instrument dat de leerling of medewerker zo veel mogelijk zelf aan het werk wil laten. Het is de taak van iedere onderwijskracht de ander te helpen zichzelf te helpen.

Tien Oplossingsgerichte uitgangspunten:

1. Elk menselijk systeem, een individu, een koppel, gezin, familie, klas, team van leerkrachten, school, heeft te allen tijde krachtbronnen ter beschikking;
2. Krachtbronnen zijn die dingen die de betrokken leerling en leerkracht kan gebruiken om zijn doelen te bereiken;
3. Hoe moeilijk en uitdagend een situatie ook lijkt, er zijn altijd zaken die de moeite waard zijn om mee door te doen, om op verder te bouwen zodat mogelijkheden voor verandering, vooruitgang en groei benut worden;
4. Het onderscheid tussen problemen en beperkingen is van wezenlijk belang. Een probleem wordt gedefinieerd door het gegeven dat een oplossing denkbaar is. Een beperking wordt gedefinieerd door het gegeven dat er geen oplossing denkbaar is maar dat de situatie moet aanvaard worden zoals ze is. Hoe je met de gevolgen van een beperking kan leren omgaan is een probleem want daarvoor is een oplossing denkbaar;
5. Eens je een probleem herdefinieert als een wens tot verandering kunnen die wensen tot verandering in uitdagingen worden vertaald;
6. Oplossingsgericht werken is doelgericht werken. Vragen als: "Hoe heb je dat gedaan?" "Hoe heb je dat aangepakt?" zijn krachtiger dan de vraag 'Waarom?';
7. Oplossingsgericht werken is toekomstgericht werken: 'Wat wil je in de plaats?' "Waarom zal je merken dat je stappen vooruit zet?";
8. De iconen van het oplossingsgerichte model (schaalvragen, wondervraag en de zoektocht naar uitzonderingen op het probleem) zijn belangrijke technieken maar enkel technieken;
9. Vertrouwen, Hoop en Respect zijn de essentiële bestanddelen voor oplossingsgericht werken in het onderwijs;
10. De waarderende werkrelatie tussen alle betrokkenen is de motor van verandering en groei.

Doorheen het boek worden deze uitgangspunten in detail uitgediept en uitvoerig geïllustreerd.

De oplossingsgerichte basishouding

Essentieler dan technieken is de achterliggende epistemologie, de manier waarop we samen met de ander, onze werkelijkheid co-crëeren. Naarmate je verder komt in dit boek zal het je steeds duidelijker worden dat oplossingsgericht denken en werken eigenlijk een grondhouding is, een andere manier van kijken naar en denken over mensen en processen in het onderwijs.

Oplossingsgericht denken en werken vergt omdenken en anders doen.

Oplossingsgericht denken en werken is een weldoordacht, evidence-based overkoepelend model waar alle andere onderwijsexpertise en-ervaring naadloos in past. Voel je uitgenodigd om de oplossingsgerichte inzichten en interventies die je in dit boek zal tegenkomen, toe te voegen aan wat je nu al doet dat goed werkt in je onderwijspraktijk.

Oplossingsgericht werken gaat niet zozeer over afleren dan wel over toevoegen.

What's in a name?

In dit boek gebruiken we voor alle onderwijsmensen in het primaire proces, de verzamelterm **'leerkracht'** omdat die term namelijk exact de lading dekt: iemand die zijn kracht (capaciteit) inzet om anderen te helpen zich kennis eigen te maken en als mens door te groeien.

In dit boek gebruiken we voor alle onderwijsmensen die het primaire proces ondersteunen, faciliteren of gewoonweg mogelijk maken, de term **'onderwijskracht'**.

Als we het over beide categorieën hebben, gebruiken we de term onderwijsprofessionals.

Bovendien zijn die categorieën niet totaal onderscheiden: er zijn genoeg onderwijskrachten die zelf ook voor de klas staan, er zijn genoeg leerkrachten die ondersteunende taken op zich nemen. We adviseren om die term te gebruiken die het beste bij jou past. Het oplossingsgerichte denken en werken biedt een arsenaal van direct toepasbare hulpmiddelen om het leven als onderwijsprofessional te versimpelen.

Waarover gaat dit boek niet?

Dit boek gaat niet over strikt inhoudelijke onderwijsaspecten zoals het aanleren van de werkwoordvervoeging, het over de 10 heen rekenen, de wetten van de valsnelheid, de Tabel van Mendeljev, correcte grammatica, enzovoorts.

Dit boek gaat ook niet over de specifieke aanpak van leer- en/of gedragsproblemen.

Waarover gaat dit boek wel?

De focus van dit boek ligt op de werkrelatie tussen leerkracht en lerende, tussen onderwijsdiensprofessional (directeur, rector, IB-er, (ortho)pedagoog, remedial teacher, leerkracht) en de ontvanger van onderwijsdienst (pupil, leerling, student, onderwijsmedewerkers, ouders, peer groep, klas...).

Inhoud van dit boek

1. Vooronderstellingen en Fundamenten
2. Basisregels
3. Wat werkt altijd in goed onderwijs?
4. Drie mandaten
5. Oplossingsgerichte taal
6. Zevenstappendans
7. De kracht van verbinding
8. De oplossingsgerichte flowchart
9. Iconen: schaalvragen en wondervraag.

Hoofdstuk 1 bevat de belangrijkste vooronderstellingen en fundamenten die het oplossingsgerichte werken in het onderwijs, dragen.

De vooronderstellingen zijn zaken zoals: tot het tegendeel bewezen is, komt elk kind alle dagen naar school met de bedoeling zijn best te doen, komt elke onderwijsprofessional elke dag naar school met de bedoeling een maximale bijdrage te willen leveren aan het onderwijs, enz. Deze vooronderstellingen vormen de basis waarop ons pedagogisch handelen is gestoeld en geven richting aan dat handelen.

De fundamenten die het oplossingsgerichte onderwijswerk schragen, komen vervolgens aan bod. De kern van oplossingsgericht onderwijs is het denken in termen van krachtbronnen en dit wordt aangevuld met systemisch werken, de leerlinggerichte benadering, het kwartet denken-voelen-doen-interageren. We eindigen met het belang van welbevinden voor het leer- en groeiproces van elke leerling, collega, klas en school.

Hoofdstuk 2 legt de basisregels bloot die de oplossingsgerichte grondhouding aansturen. Deze regels helpen je om beslissingen te nemen over wat wel nog goed werkt, wat niet meer werkt en wat je dan anders kan doen, hoe je iets aan of van iemand anders kan leren. Kortom, hoe kan ik mijn onderwijswerk zo simpel mogelijk maken en toch maximale resultaten boeken met en voor mijn leerlingen.

In **hoofdstuk 3** maak je kennis met Meester Meyers die je inwijdt in het geheim van wat altijd werkt in goed onderwijs. Oplossingsgericht onderwijs maakt volop gebruik van de vier non-specifieke werkzame factoren: voel ik me begrepen, krijg ik authentieke aandacht, word ik als individu gerespecteerd en ontstaat er perspectief op groei.

Ongeacht je nu leerkracht, teamleider, directeur of ondersteuner bent, in hoofdstuk 4 worden de verschillende mandaten beschreven die je als onderwijsprofessional steeds gelijktijdig bekleedt. Je hebt altijd én een mandaat als leider én een mandaat als begeleider én een mandaat als beheerder. De regel hierbij is: begeleiden waar mogelijk en (bij)sturen waar noodzakelijk.

In **hoofdstuk 5** leer je de oplossingsgerichte taal te spreken. Die taal heeft een specifieke manier van spreken, luisteren en vragen stellen. Je leert op een creatieve manier om te gaan met dit oplossingsgerichte dialect terwijl je leerling en collega's toch gewoon Nederlands denken te horen.

In **Hoofdstuk 6** krijg je dansles. Daar leer je de zevenstappendans van de onderwijsprofessional. De stappen contact leggen, context verhelderen, doelen stellen, krachtbronnen ontdekken, en waardering uiten, nuanceren aanbieden en de blik op de toekomst richten, kan je eindeloos combineren waardoor je, samen met je leerlingen, door hun leer- en groeiproces danst.

Hoofdstuk 7 beschrijft hoe alles wat je over oplossingsgericht werken geleerd hebt, nog zo veel krachtiger wordt als je al die elementen met elkaar verbindt. In een uitgebreide casus zie je de formule Doel-Krachtbron-Waardering live aan het werk.

Hoofdstuk 8 behandelt de oplossingsgericht flowchart. Op basis van de antwoorden op vier fundamentele vragen, biedt deze beslissingsboom je een hulpmiddel aan om maximaal effectief te zijn in het contact met je leerlingen.

Hoofdstuk 9 sluit je leertraject af met instrumenten om jezelf, je leerling en je collega's te helpen om hun zwart/wit denken om te buigen tot nuanceren. De klassieke probleemgerichte fixatie op het verleden wordt vervangen door een toekomstoriëntatie die het gemakkelijker maakt je doelen te bereiken. Hierbij komen de iconen van de oplossingsgerichte benadering, de schaalvraag en de

wondervraag aan bod. Deze technieken zijn terecht tot iconen van het oplossingsgerichte denken en werken uitgegroeid.

Leeswijzer

Dit boek biedt je een oplossingsgerichte gereedschapskist aan, vol met inzichten, theoretische beschouwingen, best practices en technieken.

Onder het motto 'de praktijk is de beste leermeester' worden alle elementen uit deze gereedschapskist gestoffeerd met talloze verhalen die we om privacy redenen onherkenbaar hebben gemaakt. Elke casus is waargebeurd in de praktijk van de auteur en bevat een illustratie van de inzichten die net zijn voorbij gekomen. Sommige gevalstudies zijn korte illustraties. We bieden ook een aantal lange gevalstudies aan zodat de lezer voeling krijgt met hoe oplossingsgericht denken en werken in de werkelijkheid eraan toe gaat.

We hebben hierbij expliciet gekozen om transcripties te gebruiken van gesprekken zoals die in het echt zijn verlopen. Dit geeft de lezer de gelegenheid het gesprek te beleven alsof hij erbij was. Bij een eerste lezing leer je in de praktijk wat er net als achtergrond werd aangeboden. Bij een volgende lezing kun je het oplossingsgerichte taalgebruik bestuderen en zien hoe dit verschilt met de klassieke benadering. Naarmate je in dit boek vordert, kun je elke gevalbeschrijving ook herlezen met de opgedane kennis van dat moment.

De diversiteit van invalshoeken en de diversiteit van de betrokken onderwijssituaties bieden de lezer een rijk pallet van leermomenten aan. Tevens helpt die diversiteit om langsheen en voorbij de eigen functie te kijken en te leren.

Voel je vrij om het boek van a tot z te lezen of eerst de oplossingsgerichte inzichten of eerst de gevalstudies of je kan ook via het register kijken welke thema's het beste bij jouw situatie passen. Voel je vrij het boek door te nemen in een volgorde die het beste bij jouw leerbehoefte past.

Inzetbaarheid

Dit boek is zo opgezet dat je het kan gebruiken als je als leerkracht voor de klas staat maar evengoed als je als IB-er leerlingen coacht en ondersteunt. Het is even bruikbaar in 1-op-1 situaties als in klassikaal verband. Ben je rector of teamleider en coach je je leerkrachten, dan is het even bruikbaar als je als bovenschol directie of bestuurder een scholengemeenschap begeleidt en aanstuurt. Gedragsdeskundigen vinden er ook hun gading. Voor iedereen die bij onderwijs betrokken is, geldt dat oplossingsgericht denken en werken een bijkomend instrument is waarmee je meer impact creëert met minder energie. Kort door de bocht: Oplossingsgericht denken en werken is een hulpinstrument voor 'luie'

onderwijsprofessionals: je zet de leerling aan het werk en daar krijg je als onderwijsprofessional energie van.

Bezint eer je begint

Enkele voorafgaande bedenkingen zijn hier op hun plaats:

- Geen enkel pedagogisch of onderwijsondersteunend model bevat Nobelprijs winnende waarheden. Dit boek dus ook niet. Vastliggende waarheden bestaan gewoonweg niet in ons vak. Wij werken altijd met wegwerpwerkhypothesen: werken ze, prima dan gaan we ermee door. Werken ze niet, ook prima, dan doen we iets anders.
- Dit boek bevat geen kant-en-klare oplossingen omdat die er gewoonweg niet zijn: de complexiteit van (het werken in) het onderwijs is niet te vatten in voorgedrukte procedures, protocollen en regeltjes.
- Oplossingsgericht denken over onderwijs en vervolgens de bijpassende oplossingsgerichte interventies inzetten in je onderwijstaak, beoogt maximale impact op het leer- en groeiproces van je leerlingen terwijl je als onderwijskracht enkel die dingen hoeft te doen die er op dat moment, in die situatie en met die betrokkene(n), nuttig zijn.

Oplossingsgerichtheid $\neq$ probleemfobie

Leerlingen en medewerkers vertellen ons in eerste instantie veelal hun problemen. Het is hoogst ongepast om dan te stellen: 'Hier werken we oplossingsgericht en praten we niet over problemen'. Problemen die onze leerlingen en medewerkers aangeven, zijn uitnodigingen om een werkrelatie aan te gaan. Ze hebben het recht om dit zo uitgebreid te doen als ze zelf willen. Jouw taak is dat te respecteren, daar ruimte voor te bieden door te luisteren en vervolgens op een adequate manier te interveniëren.

Het is niet omdat je oplossingsgericht denkt en werkt, dat je daarom probleem-fobisch moet worden.

De reisleider

Dit vriendelijke miertje zal regelmatig en onder verschillende gedaantes opduiken om je te helpen doorheen het boek te navigeren. Zoals het een oplossingsgerichte begeleider betaamt, is de reisleider steeds hoffelijk en respectvol.

Reisgids voor onderwijsprofessionals

We nodigen je uit om tijdens het lezen je eigen casuïstiek en specifieke positie in het onderwijs in gedachten te houden. Schroom niet om in je boek te schrijven. Op die manier wordt dit boek je persoonlijke assistent, een metgezel op de avonturentocht door je onderwijsbestaan.

